

INSON KAPITALI VA UNING MEHNAT BOZORIGA TA'SIRI

*Xalmatjanov Farxod Maxamatjanovich**Alfraganus universiteti**Iqtisodiyot fakulteti katta o'qituvchisi**Adhamboyev Tohirjon Mirjalol O'g'li**Alfraganus universiteti**Iqtisodiyot yo'nalishi 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Inson kapitali va uning mehnat bozoriga ta'siri mavzusi zamonaviy iqtisodiyot va jamiyat taraqqiyotida juda muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu sohada chuqur tahlil va keng qamrovli yondashuv talab etiladi. Inson kapitali tushunchasi iqtisodiy nazariyada insonlarning bilimlari, malakalari, sog'ligi, tajribasi va boshqa psixofizik xususiyatlarini o'z ichiga oladi. Ushbu omillar insonning ishlab chiqarish qobiliyatini oshiradi, shuningdek, iqtisodiy jarayonlarda faol ishtirok etish imkonini beradi. Inson kapitali nafaqat shaxsning o'z manfaatlariga xizmat qiladi, balki butun jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy farovonligini ta'minlashda ham muhim o'rin tutadi.

Kalit so'zlar: inson kapitali, mehnat bozori, iqtisodiyot, ta'lim, bilim, omillar, jamiyat, iqtisodiy samaradorlik.

Inson kapitalining asosiy tarkibiy qismlari ta'lim, sog'liqni saqlash, malaka oshirish va tajribadan iborat. Ta'lim – bu bilim va ko'nikmalarni shakllantirish jarayoni bo'lib, u insonning kasbiy va shaxsiy rivojlanishida asosiy rolni o'ynaydi. Ta'lim darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, shaxsning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligi shunchalik oshadi. Yuqori malakali ishchilar murakkab va yuqori darajadagi ishlarni bajarishga qodir bo'lib, ular ko'proq ish topish imkoniyatiga ega bo'ladi. Sog'liq esa insonning ishga layoqatliligini ta'minlaydi. Sog'lom ishchi ko'proq samarali ishlaydi, kasalliklar sababli ishdan uzoq vaqt qolmaydi va ish unumdorligi yuqori bo'ladi. Malaka oshirish va doimiy o'rganish esa yangi bilim va ko'nikmalarni egallashni anglatadi, bu esa zamonaviy mehnat bozorining doimiy o'zgaruvchan talablariga javob berishda muhimdir. Mehnat bozori inson kapitalining ta'siriga sezilarli darajada bog'liq. Inson kapitali yuqori bo'lgan ishchilar ko'proq ish topish imkoniyatiga ega bo'ladi, shuningdek, ularning ish haqlari ham yuqori bo'ladi. Bunday ishchilar ish beruvchilar tomonidan ko'proq qadrlanadi, chunki ular kompaniyaning samaradorligini oshirishga yordam beradi. Shu sababli, ish beruvchilar o'z xodimlarining bilim va malakasini oshirishga katta e'tibor qaratadilar. Inson kapitalining rivojlanishi mehnat bozorida ishchilarning ish joyida barqarorligini ta'minlaydi, bu esa o'z navbatida iqtisodiy samaradorlikka ijobiy ta'sir ko'rsatadi.[1]

Inson kapitalining mehnat bozoriga ta'siri faqat ish haqi va ish topish imkoniyatlari bilan cheklanmaydi. Bu omil ishchilar orasida ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda ham muhimdir. Yuqori darajadagi ta'lim va malakaga ega bo'lmagan ishchilar ko'pincha past maoshli va noaniq sharoitlarda ishlashga majbur bo'ladilar. Bu esa ijtimoiy tengsizlik va noroziliklarni kuchaytiradi. Shu bois, inson kapitalini oshirish orqali jamiyatda ijtimoiy adolat va barqarorlikni ta'minlash mumkin. Ijtimoiy barqarorlik esa iqtisodiy o'sish va taraqqiyot uchun zarur shartlardan biridir. Inson kapitali jamiyatning iqtisodiy rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Yuqori darajadagi inson kapitaliga ega bo'lgan mamlakatlar innovatsiyalarni tezroq joriy etadilar, ishlab chiqarish samaradorligini oshiradilar va global raqobatda muvaffaqiyat qozonadilar. Bunday mamlakatlarda ishchilar yangi texnologiyalarni o'zlashtirishga tayyor bo'ladilar va doimiy o'rganish madaniyatini shakllantiradilar. Natijada, iqtisodiyot barqaror o'sish sur'atlarini saqlaydi va aholi farovonligi ortadi. Inson kapitalining yuqori darajasi mamlakatning raqobatbardoshligini oshiradi, bu esa investitsiyalarni jalb qilish va yangi ish o'rinlarini yaratishda muhim rol o'ynaydi.[2]

Inson kapitalini rivojlantirish uchun davlat va jamiyat tomonidan ko'plab chora-tadbirlar amalga oshiriladi. Ta'lim tizimini takomillashtirish, sog'liqni saqlash xizmatlarini yaxshilash, malaka oshirish kurslarini tashkil etish kabi yo'nalishlar inson kapitalini kuchaytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, mehnat bozorining ehtiyojlariga mos keladigan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish ham muhimdir. Bu ishchilarni zamonaviy bozor talablariga moslashtirishga yordam beradi va ularning ish topish imkoniyatlarini oshiradi. Davlat tomonidan taqdim etiladigan ta'lim va malaka oshirish imkoniyatlari kengaytirilishi orqali inson kapitalining sifatli o'sishi ta'minlanadi.[3]

Mehnat bozorida inson kapitalining ta'siri shuningdek, ishchi kuchining moslashuvchanligi va innovatsion qobiliyatlari bilan bog'liq. Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida ishchi kuchi tez-tez yangi texnologiyalar va ish usullarini o'zlashtirishi talab etiladi. Bunday sharoitda inson kapitali yuqori bo'lgan ishchilar yangi vazifalarga moslashishda va yuqori samaradorlik ko'rsatishda ustunlikka ega bo'ladilar. Bu esa ularning ish bozoridagi raqobatbardoshligini oshiradi va ish beruvchilar uchun qimmatli resursga aylantiradi. Moslashuvchanlik va innovatsion qobiliyatlar esa iqtisodiy o'sish va raqobatbardoshlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, inson kapitalining rivojlanishi mehnat bozorida ishchilar o'rtasida tenglik va imkoniyatlar barobarligini ta'minlashga yordam beradi. Ta'lim va malaka oshirish imkoniyatlari kengayishi bilan, har bir inson o'z qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa ijtimoiy qatlamlar orasidagi tafovutlarni kamaytiradi va iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Teng imkoniyatlar yaratish orqali jamiyatda ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy samaradorlik mustahkamlanadi. Inson kapitali iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biri sifatida qaraladi. Uning rivojlanishi

nafaqat shaxslarning ish topish va daromad olish imkoniyatlarini oshiradi, balki mamlakatning umumiy iqtisodiy salohiyatini kuchaytiradi. Inson kapitalining yuqori darajasi mamlakatni innovatsiyalar markaziga aylantiradi, yangi texnologiyalar va ishlab chiqarish usullarini joriy etishda yetakchi bo'lishga yordam beradi. Bu esa uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlik va farovonlikni ta'minlaydi.[4]

Inson kapitali – bu jamiyatning eng qimmatli resursi bo'lib, uning rivojlanishi mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Davlat inson kapitalini rivojlantirish uchun keng ko'lamli va tizimli chora-tadbirlarni amalga oshiradi. Ushbu chora-tadbirlarning asosiy maqsadi – aholining bilim, ko'nikma, sog'liq va ijtimoiy farovonligini oshirishdir. Inson kapitalining sifatini yaxshilash orqali davlat uzoq muddatda barqaror iqtisodiy o'sish, innovatsion rivojlanish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga erishadi. Ta'lim tizimini rivojlantirish inson kapitalini oshirishdagi eng asosiy omillardan biridir. Davlat ta'lim sohasiga katta e'tibor qaratadi, maktabdan boshlab oliy ta'limgacha bo'lgan barcha bosqichlarda sifatli va zamonaviy ta'lim berishni ta'minlashga intiladi. Ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, o'quv dasturlarini zamonaviy talablar asosida yangilash, o'qituvchilar malakasini muntazam oshirish, pedagogik kadrlarni tayyorlash va ularni rag'batlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridandir. Shuningdek, ta'limda tenglikni ta'minlash, ya'ni har bir bola, qaysi hududda yashamasin, sifatli ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishi uchun sharoit yaratish muhim hisoblanadi. Bu borada davlat uzoq muddatli dasturlarni ishlab chiqadi va amalga oshiradi. Sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirish ham inson kapitalini oshirishda muhim o'rin tutadi. Sog'lom avlodni tarbiyalash, aholining umumiy sog'liq darajasini yaxshilash uchun sifatli tibbiy xizmatlar ko'rsatish zarur. Davlat sog'liqni saqlash muassasalarining infratuzilmasini yaxshilash, zamonaviy tibbiy texnologiyalarni joriy etish, tibbiyot xodimlarining malakasini oshirish, profilaktika va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishga katta e'tibor beradi. Ayniqsa, bolalar va ayollar sog'ligini himoya qilish, yuqumli kasalliklarning oldini olish bo'yicha keng ko'lamli dasturlar amalga oshiriladi. Sog'liqni saqlash sohasidagi islohotlar natijasida aholining umr ko'rish davomiyligi oshadi, ishchi kuchining unumdorligi yaxshilanadi. Malaka oshirish va qayta tayyorlash tizimini rivojlantirish orqali davlat mehnat bozorining talablariga mos kadrlarni tayyorlashga harakat qiladi. Zamonaviy iqtisodiyotda tez o'zgaruvchan texnologiyalar va ish faoliyati ko'nikmalari yangi bilimlarni doimiy ravishda egallashni talab qiladi. Shu sababli, davlat kasbiy ta'lim va malaka oshirish tizimini takomillashtiradi, ishchilarga o'z sohalarida yangiliklarni o'zlashtirish va yangi ko'nikmalarni egallash imkonini beradi. Bu esa ishchi kuchining raqobatbardoshligini oshiradi va iqtisodiy samaradorlikni yaxshilaydi.[5]

Davlat inson kapitalini rivojlantirishda ijtimoiy himoya tizimini ham kuchaytiradi. Kam ta'minlangan oilalar va ijtimoiy zaif guruhlar uchun ta'lim va

sogʻliqni saqlash sohasida qoʻllab-quvvatlash dasturlari ishlab chiqiladi. Bu dasturlar orqali ularning hayot darajasi koʻtariladi, imkoniyatlari kengayadi va jamiyatdagi tengsizlik kamayadi. Ijtimoiy himoya tizimining samarali ishlashi ijtimoiy barqarorlikni taʼminlashga xizmat qiladi. Shuningdek, davlat innovatsion rivojlanishni qoʻllab-quvvatlaydi. Taʼlim va sogʻliqni saqlash sohalarida yangi texnologiyalarni joriy etish, ilmiy-tadqiqot ishlarini ragʻbatlantirish va innovatsion loyihalarni moliyalashtirish inson kapitalining sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Innovatsiyalar orqali ishlab chiqarish samaradorligi oshadi, yangi ish oʻrinlari yaratiladi va iqtisodiyot raqobatbardoshligi kuchayadi. Raqamli savodxonlikni oshirish ham davlatning asosiy vazifalaridan biridir. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish koʻnikmalarini rivojlantirish orqali aholining bilim olish va ish faoliyatida yangi imkoniyatlarga ega boʻlishi taʼminlanadi. Bu esa inson kapitalining zamonaviy talablar darajasida shakllanishiga yordam beradi. Davlat mehnat bozorining ehtiyojlariga mos taʼlim dasturlarini ishlab chiqishda ish beruvchilar bilan yaqin hamkorlik qiladi. Taʼlim muassasalari va sanoat korxonalari oʻrtasida aloqalar oʻrnatilib, bitiruvchilar bozor talablariga mos malakaga ega boʻlishi taʼminlanadi. Bu esa ishga joylashish darajasini oshiradi va iqtisodiy samaradorlikni yaxshilaydi. Taʼlim, sogʻliqni saqlash, malaka oshirish, ijtimoiy himoya, innovatsion rivojlanish va raqamli savodxonlik sohalarida olib borilayotgan islohotlar inson kapitalining sifatini va miqdorini oshirishga xizmat qiladi. Bu esa oʻz navbatida mamlakatning iqtisodiy oʻsishi, ijtimoiy barqarorligi va farovonligini taʼminlashda muhim omil hisoblanadi. Inson kapitaliga qaratilgan investitsiyalar uzoq muddatda jamiyatning barcha sohalarida ijobiy natijalar beradi va mamlakatni rivojlangan davlatlar qatoriga olib chiqadi. Shuning uchun davlat inson kapitalini rivojlantirishga doimiy eʼtibor qaratishi zarur.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, inson kapitali zamonaviy mehnat bozorining eng muhim omillaridan biridir. U nafaqat shaxslarning ish topish imkoniyatlarini va daromadlarini oshiradi, balki butun jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar mehnat bozorining samaradorligini oshiradi, innovatsiyalarni ragʻbatlantiradi va ijtimoiy barqarorlikni taʼminlaydi. Shu bois, davlat va jamiyat inson kapitalini rivojlantirishga doimiy eʼtibor qaratishi zarur. Bu esa uzoq muddatda iqtisodiy oʻsish va aholining hayot sifatini yaxshilashga olib keladi. Inson kapitaliga sarmoya kiritish – bu kelajak avlodlar uchun barqaror va farovon jamiyat qurishning eng muhim yoʻli hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduvaxitov, A. "Adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish" – Toshkent: Oʻzbekiston Yozuvchilar uyushmasi nashriyoti, 2022.
2. Mirziyoyev, Sh. "Inson kapitaliga sarmoya – Yangi Oʻzbekiston taraqqiyoti kafolati" – Toshkent: Oʻzbekiston Milliy nashriyoti, 2022.

3. Badalova, G.M. "Davlat tashkilotlarida inson resurslarini rivojlantirishning ahamiyatini oshirish yo‘llari" – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2021.
4. Karimova, N. "Jamiat rivojida inson kapitalining tutgan o‘rni" – Toshkent: Ilm-fan nashriyoti, 2022.
5. Xudoyberdiyev, O. "Inson kapitali va uning iqtisodiy rivojlanishga ta’siri" – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2019.
6. Rasulov, D. "Ta’lim tizimida inson kapitalini rivojlantirish strategiyalari" – Toshkent: Ta’lim nashriyoti, 2018.
7. Tursunov, S. "Sog‘liqni saqlash sohasida inson kapitalini oshirishning zamonaviy usullari" – Toshkent: Sog‘liqni saqlash nashriyoti, 2021.